

karakteristike zemljišnih površina individualnih gazdinstava sap vojvodine

**katarina čobanović
đuro kukić**

institut za ekonomiku
poljoprivrede i sociologiju
sela,
poljoprivredni fakultet,
novi sad, jugoslavija

U radu su razmatrane neke karakteristike zemljišnih površina individualnih gazdinstava SAP Vojvodine.

Polazeći od činjenice da individualno gazdinstvo u današnjim uslovima i dalje predstavlja značajnu proizvodnu jedinicu, u radu je istaknuta potreba analize zemljišnih površina odgovarajućih poljoprivrednih domaćinstava, s obzirom da zemljište i dalje predstavlja jedan od osnovnih uslova poljoprivredne proizvodnje.

Veličina zemljišnog poseda u našim uslovima značajan je pokazatelj diferenciranosti individualnih gazdinstava. Stoga se nameće potreba analize domaćinstava prema veličini zemljišne površine, s obzirom da nejednaka veličina zemljišnog poseda može biti izvor socioekonomskih razlika između individualnih gazdinstava.

U radu se prikazuju neki rezultati analize individualnih gazdinstava Vojvodine, koji se odnose na promene zemljišnih površina, karakteristike domaćinstava različite veličine poseda, kao i karakteristike zemljišnog poseda prema broju parcela, sa akcentom na staračka domaćinstva.

Osnovni pokazatelji o individualnim gazdinstvima korišćeni su na osnovu statističkih publikacija, kao i na osnovu rezultata izvedene ankete o individualnim gazdinstvima Vojvodine u 1984.

Dobijeni rezultati i zaključci u saglasnosti su sa navodima u literaturi.

primljeno siječnja 1986.

—> Individualno gazdinstvo još je uvek značajan proizvodni potencijal poljoprivredne proizvodnje u Vojvodini. Iako proizvodnja na individualnim gazdinstvima zaostaje za proizvodnjom na društvenima, očita je tendencija sustizanja, a neretko ostvareni rezultati i nadmašuju rezultate ostvarene na društvenom sektoru. S obzirom da individualna gazdinstva raspolažu još uvek značajnim, a do kraja neiskorišćenim proizvodnim kapacitetima, mogućnosti za brži razvoj poljoprivrede izuzetno su povoljne.

Poznato je da osnovne faktore poljoprivredne proizvodnje čine radna snaga (poljoprivredno i aktivno stanovništvo), prirodni faktori (zemljište, klima, itd.) te sredstva rada (zemljišne površine, tehnička opremlje-

nost itd.), uz odgovarajuća investiciona ulaganja. Jasno je da se izostavljanjem bilo kojega od navedenih faktora poljoprivredna proizvodnja dovodi u pitanje.

Raslojavanjem i deagrarizacijom sela, odnosno povećanjem mogućnosti za zapošljavanje van poljoprivrednog gazdinstva, smanjuje se broj zemljoradnika a time i zemljišnih površina. U našim uslovima ograničenoga zemljišnog poseda, ne mogu se očekivati velike promene veličine i strukture zemljišnih površina, upravo zbog postojanja zemljišnog maksimuma. Sem toga, u toku posleratnoga privrednog razvoja u nas, odnos se prema zemlji menjao uporedo sa ubrzanim procesom deagrarizacije, posledica toga bilo je opadanje broja »čisto« poljoprivrednih domaćinstava uz istovremeni porast staračkih te mešovitih i nepoljoprivrednih domaćinstava, što se odrazilo i na promenu odnosa prema zemljišnom posedu.

Promena zavisnosti domaćinstva od zemljišnog poseda normalno utiče i na promenu veličine poseda, jer »deagrarizaciju ljudi slijedi deagrarizacija vlasništva i to kako onih koji žive na posjedu tako i onih što žive izvan njega. Vlasnički apsentizam u odnosu na poljoprivredno zemljište u nas veoma je raširena pojava, o kojoj nemamo pouzdanih predodžbi niti joj znamo svih posljedica« (Puljiz, 1982).

Intenzivne društveno-ekonomske promene koje se zbivaju u celoj zemlji, pa i u Vojvodini, a koje su dovele do ubrzane deagrarizacije, uticale su na intenzivan proces starenja znatnog dela poljoprivrednog stanovništva i porast broja staračkih poljoprivrednih domaćinstava. To se odrazilo u mnogobrojnim ekonomskim, socijalnim, demografskim i drugim promenama ovog dela stanovništva. Ove promene nameću, prvenstveno, problem sagledavanja društveno-ekonomskog položaja ostarelih poljoprivrednika i rešavanje njihovog materijalnog i socijalnog stanja.

Prirodno je da je u ostarelih poljoprivrednika umanjena radna sposobnost, šta se odražava na obim i kvalitet poljoprivredne proizvodnje. Smanjenjem intenziteta proizvodnje povećavaju se neobrađene ili nedovoljno obrađene zemljišne površine ostarelih zemljoradnika, što se ogleda i u niskom ostvarenom dohotku od kojega zavisi zadovoljenje životnih potreba i nivo standarda ovih poljoprivrednika (Avzec, 1985).

Značajan pokazatelj diferenciranosti individualnih gazdinstava jeste veličina njihovoga zemljišnog poseda. Nejednaka veličina zemljišnog poseda može biti izvor socioekonomskih razlika između domaćinstava. Po pravilu, kategorija mešovitih domaćinstava raspolaže manjom sopstvenom površinom zemljišta u odnosu na čista poljoprivredna domaćinstva (Cvjetičanin, 1974; Blagojević, 1985). Osim toga, staračka poljoprivredna domaćinstva karakteriše relativno veći i nepromenjen zemljišni posed. Takva domaćinstva obično su mala s obzirom na broj članova, a njihova starosna struktura odraz je procesa »senilizacije« individualne poljoprivrede (Starc, 1984).

U ovom radu iznose se neki rezultati analize individualnih gazdinstava Vojvodine koji se uglavnom odnose na zemljišni posed i promene zemljišnih površina.

Osnovni pokazatelji o individualnim gazdinstvima korišćeni su na osnovu podataka statističkih publikacija, rezultata popisa stanovništva iz 1981, te rezultata ankete o individualnim gazdinstvima u Vojvodini, koja je

provedena u toku 1984. u okviru studije »Sociodemografske karakteristike ostareloga seoskog stanovništva Vojvodine«.*)

Uzorak ankete sastojao se od 789 jedinica (domaćinstava) iz deset vođanskih sela. Formiran je stratifikovani tip uzorka, gde je kao osnovni kriterijum stratifikacije uzeto obeležje starosti (60 godina i više). Na taj način formirane su sledeće kategorije (stratumi) domaćinstava prema obeležju tipa i veličine porodice: 1) jednočlana (samohrana) staračka domaćinstva, 2) dvočlana staračka domaćinstva, 3) dvočlana domaćinstva u kojima živi najmanje jedan član star 60 godina i više, 4) višečlana domaćinstva u kojima je najmanje jedan član star 60 godina i više, 5) domaćinstva bez ostarelih članova (kontrolna grupa). Jedinica ispitivanja bio je pojedinac – ostarelo ili drugo lice, mada je za mnoga obeležja, kao što su npr. obeležja poseda, porodice i sl. jedinica posmatranja poljoprivredno domaćinstvo.

struktura i dinamika promena zemljišnih površina

Dinamika promene poljoprivredne površine SAP Vojvodine posmatrana u razdoblju 1972–1982, pokazuje tendenciju blagog opadanja (tablica 1), što je obeleženo prosečnom stopom promena od $-0,14\%$ i visokim koeficijentom determinacije $r^2 = 0,90$. Niska i negativna stopa promene poljoprivredne površine Vojvodine pokazatelj je tendencije blagog smanjivanja ove površine koja je na nivou Jugoslavije daleko izraženija. Tako se navodi da je u Jugoslaviji u posleratnom razdoblju došlo do značajnog smanjenja obradive kao i poljoprivredne površine (Stipetić, 1984).

Tablica 1

Poljoprivredna površina SAPV prema kategorijama korišćenja u nekim godinama razdoblja 1972–1982

Godine	Obradiva površina						Bare, trstici i ribnjaci	Ukupna poljoprivredna površina
	Ukupno	Oranice i bašte	Voćnjaci	Vinogradi	Livade	Pašnjaci		
	Površina (000 ha)							
1972	1.646	1.574	11	22	39	142	22	1.810
1977	1.634	1.567	13	19	35	137	26	1.797
1982	1.627	1.559	16	17	35	133	26	1.786
	Struktura površine (poljoprivredna površina = 100)							
1972	91,0	87,0	0,6	1,2	2,3	7,8	1,2	100,0
1977	91,0	87,2	0,7	1,2	1,9	7,6	1,4	100,0
1982	91,1	87,3	0,9	0,9	2,0	7,4	1,5	100,0

Izvor: SGV/83, Novi Sad: PZS.

U strukturi poljoprivredne površine SAP Vojvodine vrlo je visoko učešće obradive površine (91%) i ono ne pokazuje velike promene u posmatranom razdoblju. Učešće oranica i bašta takođe je značajno (87%), dok

*) Studija »Sociodemografske karakteristike ostarelog seoskog stanovništva Vojvodine« obrađena je u okviru projektnog zadatka koji je Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela Poljoprivrednog fakulteta u N. Sadu ostvario u toku 1984–85. (Autori: Stojanov dr Mladen, Jevđović dr Melanija, Čobanović dr Katarina, Pejanović dr Radovan, Vasić dr Ljiljana, Đurđev mr Branislav, Milovanović mr Branislav, Kukić mr Đuro, Petrović Živojin.)

je udio površina pod voćnjacima i vinogradima vrlo nizak, a pašnjaka (7–8%) znatno niži nego na nivou Jugoslavije (oko 30%).

Struktura poljoprivredne površine Vojvodine, posmatrana prema sektoru vlasništva (tablica 2), pokazuje da u 1982. preovlađuju ukupne obradive površine privatnog sektora (59,9%), kao i površine oranica i bašta (60,4%), zatim, voćnjaka (56,2%) i vinograda (76,5%), dok su površine livada (54,3%), pašnjaka (62,4%) kao i površine pod barama, trsticima i ribnjacima (57,7%) preovlađujuće za društveni sektor.

Na osnovu rezultata popisa stanovništva iz 1981. i strukture ukupnih obradivih površina u SAPV uočava se da su površine pod oranicama i baštama (791.683 ha) zastupljene sa 98,2%, površine voćnjaka i vinograda (8.080 ha) sa oko 1,0% i površine livada sa 0,8%. Kako se vidi, u strukturi obradivih površina individualnih gazdinstava Vojvodine dominiraju površine oranica i bašta.

Tablica 2

Poljoprivredna površina prema kategorijama konišćenja zemljišta u SAPV po sektorima vlasništva

Sektor vlasništva	Obradiva površina						Bare, trstici i ribnjaci	Poljoprivredna površina
	Ukupno	Oranice i bašte	Voćnjaci	Vinogradi	Livade	Pašnjaci		
	Površina (000 ha)							
Ukupno	1.630	1.559	16	17	35	133	26	1.786
Društveni*	647	617	7	4	19	83	15	745
Privatni	976	942	9	13	11	17	2	994
	Struktura površine (ukupna površina = 100)							
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Društveni	39,6	39,6	43,7	23,5	54,3	62,4	57,7	41,7
Privatni	59,9	60,4	56,2	76,5	31,4	12,8	7,7	55,6

Izvor: SGV/83, Novi Sad: PZS.

* Nisu uključene površine društvenog sektora koje se ne koriste u poljoprivredne svrhe.

Prema rezultatima ankete, prosečna veličina pod oranicama i baštama ispitivanih domaćinstava vrlo se malo razlikuje kod svih kategorija domaćinstava, posmatranih prema različitim kriterijumima, od prosečne ukupne površine, što je indirektni pokazatelj takve strukture površine u kojoj preovlađuju oranice i bašte. Prosečna obradiva površina oranica i bašta neznatno se razlikuje od odgovarajuće ukupne površine kod svih ispitivanih kategorija domaćinstava.

Ako se upoređuju domaćinstva prema obeležju starosti, najmanje površine (prosečne) oranica i bašta javljaju se kod jednočlanih (2,86 ha) i dvočlanih (4,03 ha) staračkih domaćinstava, a najveće kod višečlanih (5,28 ha i 4,89 ha) domaćinstava.

Sagledavanje strukture zemljišnog poseda prema obradivosti ukazuje na postojanje vrlo značajnih razlika između ispitivanih grupa domaćinstava (hi-kvadrat = 115,3). Kao i u slučaju ukupnih zemljišnih površina kod kategorije domaćinstava koja je bez naslednika zastupljenost domaćinstava smanjuje se sa porastom intervala površine oranica i bašta. Prosečna površina pod oranicama i baštama ove kategorije domaćinstava ($\bar{X} = 3,02$ ha; $V = 67,9\%$) znatno je manja u odnosu na odgo-

varajući prosek svih domaćinstava ($X = 4,27$ ha; $V = 58,9\%$) ili u odnosu na kategoriju domaćinstava koja je opredeljena za poljoprivrednu proizvodnju ($\bar{X} = 5,75$ ha; $V = 43,3\%$). Upoređenje pojedinih kategorija domaćinstava s obzirom na površinu pod oranicama i baštama ukazuje na gotovo suprotne pojave. Tako je zastupljenost domaćinstava bez naslednika u intervalu površine do 5 ha oranica i bašta vrlo visoka ($85,5\%$), zastupljenost domaćinstava sa neizvesnom budućnošću poseda već je niža ($62,5\%$), domaćinstava sa naslednikom koji nije opredeljen za poljoprivredu ($71,5\%$), dok je odgovarajuća zastupljenost domaćinstava opredeljenih za poljoprivrednu proizvodnju 40% . Dalja analiza strukture domaćinstava opredeljenih za poljoprivrednu proizvodnju ukazuje da su ona visoko zastupljena ($82,2\%$) u intervalima iznad 5 ha površina pod oranicama i baštama.

Na osnovu vrlo značajnih vrednosti hi-kvadrat testa i vrednosti koeficijenta kontingencije ($C = 0,88$) zaključuje se da se ispitivana domaćinstva (789) statistički vrlo značajno razlikuju u pogledu veličine zemljišnog poseda i površina pod oranicama i baštama. Najveća zastupljenost domaćinstava (33%) u pogledu veličine zemljišnog poseda javlja se u intervalu 2–3 ha, a najveća zastupljenost domaćinstava (18%) u pogledu površina pod oranicama i baštama javlja se u intervalu 3–5 ha.

Različita je i površina oranica i bašta, posmatrana prema kategorijama domaćinstava s obzirom na izvore prihoda. Prosečna površina oranica i bašta poljoprivrednih domaćinstava veća je ($\bar{X} = 4,45$ ha; $V = 56,9\%$) od odgovarajućeg proseka mešovitih ($\bar{X} = 3,67$ ha; $V = 64,6\%$) domaćinstava. Zastupljenost kategorija domaćinstava prema pojedinim intervalima površine oranica i bašta nije ujednačena. Kod kategorije mešovitih domaćinstava, od ukupnoga njihovog broja (184), ima $53,3\%$ domaćinstava sa površinom u intervalu do 3 ha, dok je kod kategorije poljoprivrednih ta zastupljenost iskazana manjim procentom, $36,7\%$ (od ukupno 605 domaćinstava).

Zaključci koji su doneti o karakteristikama pojedinih kategorija domaćinstava, posmatranih s obzirom na ukupnu površinu pod oranicama i baštama, gotovo su identični onima koji se odnose na obradivu površinu pod oranicama i baštama, te se posebno ne navode.

U strukturi ukupnih obradivih površina anketiranih domaćinstava vrlo je mala zastupljenost površina pod voćnjacima i vinogradima. Oko 96% svih domaćinstava nema površina pod voćnjacima, dok $3,3\%$ poseduje površine do 1 ha. Drugim rečima, najveći broj domaćinstava nema površina pod voćnjacima, a ako su neke površine zastupljene, one su vrlo male, do 1 hektara. Slično je i sa površinama pod vinogradima. Oko 95% svih domaćinstava nema površina pod vinogradima, dok je $4,7\%$ sa površinom do 1 ha.

Anketni rezultati pokazuju da od ispitivanih domaćinstava svega 4% domaćinstava poseduje »ostale« zasejane površine. Ovi rezultati ukazuju da su kod ispitivanih individualnih domaćinstava zastupljene uglavnom ratarske kulture zbog preovlađujućeg učešća oranica i bašta u strukturi obradivih površina.

domaćinstva prema veličini zemljišnog poseda

Analiza kretanja i promena zemljišnih površina nepotpuna je ukoliko se sva ta kretanja i promene ne sagledaju povezane sa stanovništvom, odnosno domaćinstvima u čijem se vlasništvu nalaze površine individualnog sektora.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1981, broj domaćinstava u SAP Vojvodini sa poljoprivrednim gazdinstvima*) (289.861) predstavlja 42,7% od ukupnog broja (678.711) domaćinstava. Prema rezultatima za Jugoslaviju (Starc, 1984), zastupljenost domaćinstava koja imaju zemljišni posed bio je u 1981. 43%, što je u visokoj saglasnosti sa rezultatom za Vojvodinu. Dalja analiza strukture poljoprivrednih domaćinstava pokazuje da su u Vojvodini u 1981. sa 51% zastupljena »čisto« poljoprivredna (146.448, a sa 49% mešovita (143.413) domaćinstva.

Zemljišna površina poljoprivrednih domaćinstava (tablica 3) predstavlja 96,1% od ukupnih zemljišnih površina. Obradiva površina takođe je visoko zastupljena (97,1%) u strukturi ukupnih obradivih površina SAP Vojvodine. Korišćena površina (ukupna i obradiva) poljoprivrednih domaćinstava, na osnovu rezultata popisa 1981. neznatno se razlikuje od odgovarajuće sopstvene površine, što je indikacija da posmtarana domaćinstva u najvećoj meri obrađuju vlastiti zemljišni posed.

Sagledavanje promena strukture domaćinstava na osnovu rezultata dvaju poslednjih popisa stanovništva (tablica 4) ukazuje da je došlo do znatnog smanjenja domaćinstava s većim posedom, a do porasta domaćinstava bez zemljišnog poseda.

Dok je u 1971. broj domaćinstava bez zemljišnog poseda bio manji od polovine ukupnog broja domaćinstava (48,2%), u 1981. taj je broj veći od polovine (57,5%). Istovremeno, smanjen je broj poljoprivrednih domaćinstava. Smanjeno učešće domaćinstava u 1981. u odnosu na 1971. evidentno je u intervalima zemljišnog poseda do 0,5 ha, 1–2 ha, 2–3 ha, 3–5 ha, 5–8 ha, i 8–10 ha. Izvestan porast učešća domaćinstava u intervalu zemljišnog poseda 0,5–1,0 ha može biti pokazatelj porasta površina pod okućnicama ili zemljišta za rekreaciju, ali se tada ne može govoriti o ekonomskom značaju zemljišta jer ono služi kao boravište za rekreaciju.

Tablica 3

Domaćinstva i veličina zemljišnog poseda u SAP Vojvodini, 1981

— u ha

Vrsta domaćinstva	Broj domaćinstava	Vlastita površina			Korišćena površina				
		Ukupna	Indeks	Obradiva	Indeks	Ukupna	Indeks	Obradiva	Indeks
Ukupna	678.711	882.834	100	830.596	100	862.485	100	809.831	100
Poljoprivredna	289.861	848.343	96,1	806.122	97,1	848.974	98,4	806.084	99,5
Ostala	388.850	34.490	3,9	24.475	2,9	13.511	1,6	3.747	0,5

Izvor: Statistički bilten br. 102, Novi Sad: PZS, 1982.

Interesantna je uporedba indeksa promena domaćinstava i zemljišnih površina u razdoblju 1971–1982. Indeks promena broja domaćinstava Vojvodine koja poseduju zemljišni posed, pri upoređenju 1981. sa 1971. jeste 91. Indeks promene ukupnih poljoprivrednih površina Vojvodine u 1982. u odnosu na 1972. jeste 98,7. Kako se vidi, indeks površina pokazuje manje promene od indeksa domaćinstava. Navedeni rezultati pokazatelj su intenzivnijih promena koje su se odnosile na broj poljopri-

*) Ova domaćinstva tretirale se kao domaćinstva zemljoradnika ili samo poljoprivredna domaćinstva.

Tablica 4

Domaćinstva SAPV prema veličini zemljišnog poseda na osnovu rezultata popisa 1971. i 1981

Domaćinstva	Ukupno	Veličina zemljišnog poseda (ha)										Ostala domaćin- stva			
		Bez zemlje do 0,5 ha		0,51—1,00		1,01—2,00		2,01—3,00		3,01—5,00			5,01—8,00		8,01—10,00
Broj	613.455*	76.145	26.006	46.194	42.969	50.517	44.651	23.682	1.756	63	98				
Struktura (%)	100	48,22	12,41	7,53	7,00	8,23	7,28	3,86	0,29	0,01	0,02				
		1971													
Broj	678.315*	64.000	38.593	48.119	34.705	40.962	36.302	20.056	5.199	672	—				
Struktura (%)	100	57,45	9,43	7,09	5,12	6,04	5,35	2,96	0,77	0,10	—				
		1981													

Izvor: SGV/83. Novi Sad: PZS.

* Razlika do »ukupno« predstavlja nepoznat zemljišni posed.

vrednih domaćinstava od promena zemljišnih površina. Time se potvrđuju navodi u literaturi da se u procesu deagrarizacije u nas povećavaju površine neobrađenih ili nedovoljno obrađenih zemljišta čiji su vlasnici ostareli zemljoradnici (Avsec, 1985).

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1981. zastupljenost staračkih domaćinstava u SAP Vojvodini, čiji su članovi žene stare 55 i godina više i muškarci 60 godina i više, iznosi 38,9% u odnosu na čisto poljoprivredna domaćinstva, dok u odnosu na sva domaćinstva koja imaju poljoprivredno gazdinstvo ona je manja i iznosi 19,6%. Zemljišna površina (ukupna vlastita) kojom raspolažu navedena staračka domaćinstva iznosi 32,5% od zemljišnog fonda »čisto« poljoprivrednih domaćinstava i 21,4% u odnosu na ukupnu površinu svih poljoprivrednih domaćinstava (tablica 5).

Prema navodima u literaturi, procenjuje se da staračka poljoprivredna domaćinstva u Jugoslaviji poseduju oko 14% od ukupnih obradivih površina (Avsec, 1985).

Tablica 5

Poljoprivredna domaćinstva SAP Vojvodine prema ukupnoj i korišćenoj površini i izvorima prihoda na osnovu rezultata popisa 1981

— u ha

Domaćinstva prema izvorima prihoda	Sopstveno zemljište			Korišćeno zemljište		
	Ukupno	Indeksi		Ukupno	Indeksi	
		Sva domaćinstva = 100	Poljoprivredna domaćinstva = 100		Sva domaćinstva = 100	Poljoprivredna domaćinstva = 100
Domaćinstva s poljoprivrednim gazdinstvom (ukupno)	848.343	100,0	—	848.974	100,0	—
Mešovita domaćinstva	289.795	34,2	—	294.616	34,7	—
Čisto poljoprivredno domaćinstvo	558.548	65,8	100,0	554.358	65,3	100,0
Od toga:						
Staračka poljoprivredna domaćinstva	181.279	21,4	32,5	170.203	20,0	30,7

Izvor: Statistički bilten, br. 108, Novi Sad: PZS, 1982.

Ukupna korišćena površina staračkih poljoprivrednih domaćinstava (170.203 ha) nešto je manja od vlastite površine i iznosi 20% u odnosu na odgovarajuću vrednost svih domaćinstava i 30,7% u odnosu na »čisto« poljoprivredna domaćinstva (tablica 5). Kako se vidi, zemljišni fond staračkih domaćinstava iznosi oko 1/5 svih zemljišnih površina privatnog sektora u Vojvodini, sa napomenom da se može očekivati i porast tog fonda zbog porasta broja staračkih poljoprivrednih domaćinstava.

Distribucija mešovitih, poljoprivrednih i staračkih domaćinstava različita je prema veličini zemljišnog poseda (tablica 6).

Tablica 6

Distribucija domaćinstava i njihovih površina prema intervalima zemljišnog poseda 1981

Veličina ukupnog zemljišnog poseda (ha)	Mešovita domaćinstva			Poljoprivredna domaćinstva			Staračka domaćinstva					
	Broj	Struktura	Površina	Struktura	Broj	Struktura	Površina	Struktura	Broj	Struktura	Površina	Struktura
	0,11—0,50	37.817	26,4	12.814	4,4	21.534	14,7	15.785	2,8	7.306	12,8	2.205
0,51—1,00	24.429	17,0	18.292	6,3	14.170	9,7	14.159	2,5	5.907	10,4	4.321	2,4
1,01—2,00	27.763	19,4	40.424	13,9	20.362	13,9	33.832	6,1	9.881	17,3	14.717	8,1
2,01—3,00	17.219	12,1	42.617	14,7	17.489	11,9	45.917	8,2	9.035	15,9	22.827	12,6
3,01—4,00	8.672	6,0	29.201	10,1	12.131	8,3	42.352	7,6	5.999	10,5	20.626	11,4
4,01—5,00	6.784	4,7	29.636	10,2	13.378	9,1	59.721	10,7	5.958	10,5	26.577	14,7
5,01—6,00	4.732	3,3	25.420	8,8	11.082	7,6	60.671	10,9	4.096	7,2	22.590	12,5
6,01—8,00	5.353	3,7	35.895	12,4	15.136	10,3	102.624	18,4	4.540	8,0	31.288	17,3
8,01—10,00	4.587	3,2	40.137	13,9	15.471	10,6	136.484	24,4	3.299	5,8	29.747	16,4
10,01—15,00	1.183	0,8	11.041	3,8	4.016	2,7	39.382	7,1	463	0,8	5.052	2,8
Ukupno*	143.413	100,0	289.795	100,0	146.448	100,0	558.548	100,0	56.982	100,0	181.279	100,0

Izvor: Statistički bilten, br. 108, Novi Sad: PZS.

* Razlika do ukupno predstavlja broj domaćinstava bez zemlje i do 0,1 ha i više od 15,0 ha.

Struktura pojedinih kategorija poljoprivrednih domaćinstava posmatrana u odnosu na broj domaćinstava i zemljišnu površinu takođe je različita (tablica 6). Kumulativ strukture mešovitih domaćinstava ukazuje da je u intervalu do 5 ha zemljišnih površina zastupljeno 85,6% domaćinstava sa 59,6% površina. Kod poljoprivrednih i staračkih domaćinstava 40,3%, odnosno 32,3% domaćinstava zastupljeno je u intervalima poseda iznad 4 ha, sa 71,5%, odnosno 63,7% površina. Navedena struktura pokazatelj je znatno većih zemljišnih rezervi u intervalima većeg zemljišnog poseda, koje su karakteristične za poljoprivredna i staračka domaćinstva.

Prosečna ukupna površina (3,18 ha) staračkih domaćinstava manja je od odgovarajućeg proseka »čisto« poljoprivrednih domaćinstava (3,81 ha), a nešto veća u odnosu na površine svih domaćinstava (2,92 ha). Proizlazi da zemljišni fond staračkih poljoprivrednih domaćinstava ima značajnog udela u fondu ukupnih zemljišnih površina.

Na osnovu anketnih rezultata, pri upoređivanju domaćinstava u odnosu na starost i veličinu zemljišnog poseda utvrđene su statistički vrlo značajne razlike. Od ukupnog broja ispitivanih domaćinstava (789) 25,4% čine jednočlana staračka domaćinstva; 17,7% jesu dvočlana staračka; 7,5% jesu dvočlana domaćinstva sa jednim članom starim 60 godina i više; 25,4% čine višečlana domaćinstva sa najmanje jednim članom starim 60 godina i više; 24,1% čine domaćinstva bez ostarelih članova.

Vrlo je visoko učešće jednočlanih i dvočlanih staračkih domaćinstava u kategorijama manjeg zemljišnog poseda. Tako, od ukupnog broja domaćinstava koja poseduju do 1 ha zemljišnih površina, 57,6% jesu jednočlana, a 28,8% dvočlana staračka domaćinstva. U intervalu poseda 1–2 ha zastupljenost jednočlanih staračkih domaćinstava iznosi 39,8%, a dvočlanih staračkih 19,4%. Nasuprot tome, učešće višečlanih domaćinstava sa jednim ostarelim članom ili bez ostarelih članova nisko je u intervalima malog zemljišnog poseda, da bi se povećalo u intervalima većeg poseda, tako da ono čini 44,7%, odnosno 30,1% u intervalu poseda 8–10 ha. Navedeni rezultati ankete ukazuju da je kod staračkih domaćinstava dobrim delom već došlo do smanjivanja zemljišnih površina ili do otuđivanja određenih površina zbog nemogućnosti obrade.

Tablica 7

Prosečna veličina zemljišnog poseda domaćinstava prema starosti članova domaćinstva

Kategorija domaćinstava	Prosečna veličina (ha)	Koeficijent varijacije (%)
Jednočlano staračko	2,91	68,7
Dvočlano staračko	4,10	63,1
Dvočlano sa samo jednim članom starim 60 godina i više	4,23	53,7
Višečlano sa najmanje jednim članom od 60 godina i više	5,38	47,3
Višečlano bez ostarelih članova	4,91	51,4

Izvor: Obradeni rezultati iz ankete 1984.

Najmanji prosečan zemljišni posed (2,91 ha) imaju jednočlana staračka domaćinstva.

Prosečan zemljišni posed dvočlanih staračkih domaćinstava (4,10 ha) kao i dvočlanih domaćinstava sa jednim ostarelim članom (4,23 ha) znatno je veći nego u jednočlanih staračkih domaćinstava i ukazuje da

se kod ovih kategorija domaćinstava nalaze znatne rezerve zemljišnih površina na čije se podruštvljavanje u perspektivi može računati. Za višečlana poljoprivredna domaćinstva karakteristične su znatno veće prosečne vrednosti (oko 5 ha). Za ova domaćinstva može se pretpostaviti da su nosioci intenzivne poljoprivredne proizvodnje, da su zainteresovana za njeno unapređenje uz obezbeđenje svih preduslova, kao što su radni resursi, zemljište i dr.

Kod staračkih domaćinstava ne može se očekivati velika zainteresiranost za unapređenje i intenziviranje proizvodnje zbog toga što jedan od osnovnih preduslova, radni potencijal, nije zadovoljen, jer su, po pravilu, ova domaćinstva sa malim brojem članova, te je ova kategorija domaćinstava prisiljena da se ekstenzivno bavi poljoprivrednom proizvodnjom, u granicama svojih mogućnosti.

promene zemljišnog poseda

Na osnovu rezultata ankete 91% svih domaćinstava ne daje zemljište u zakup, dok oko 6,5% domaćinstava daje više od 2 ha u zakup. Iako je mala zastupljenost tih domaćinstava postoje izvesne razlike između pojedinih kategorija domaćinstava diferenciranih prema starosti članova. Među tim domaćinstvima najveća je zastupljenost davanja zemljišta u zakup u jednočlanim (58,8%) i dvočlanim (19,6%) staračkim domaćinstvima, što je i razumljivo s obzirom na to što su ta domaćinstva bez dovoljno radne snage.

Vrlo mali procenat domaćinstava (5%) uzima zemljište u zakup. Od onog broja domaćinstava koja uzimaju zemljište u zakup (1–2 ha i više od 2 ha) najveću zastupljenost imaju višečlana domaćinstva.

Interesantni su odgovori u vezi pitanja u anketi koje se odnosi na smanjivanje ili povećavanje poseda u poslednjih petnaest godina. Posmatrano u celini, zastupljenost domaćinstava kod kojih je zemljišni posed ostao nepromenjen visoka je i iznosi oko 69%.

U slučajevima gde je došlo do smanjivanja poseda usled prodaje zemlje (17,2% svih domaćinstava) razlike su između pojedinih tipova domaćinstava izrazite. Tako je oko 46% jednočlanih i oko 21% dvočlanih staračkih domaćinstava u poslednjih petnaest godina smanjilo zemljišni posed prodajom zemlje, što čini 67,0% svih domaćinstava koja su prodavala zemlju. Otuda se može objasniti činjenica da je prosečna veličina zemljišnog poseda ovih domaćinstava znatno manja u odnosu na odgovarajući prosek višečlanih domaćinstava.

Povećanje zemljišnog poseda (kupovinom zemlje ili nasleđivanjem) karakteristično je za višečlana domaćinstva (sa najmanje jednim članom starim 60 godina i više ili bez ostarelih članova). Iako je u strukturi posmatranih domaćinstava od ukupnog broja svega 8,5% uvećalo zemljišni posed, oko 75% tih domaćinstava jesu višečlana.

Treba napomenuti da je neznatno učešće domaćinstava (0,76%) čiji se posed smanjio ustupanjem zemlje za penziju, što je indikator nedovoljno razvijenog procesa rešavanja problema osiguranja ostarelih zemljoradnika.

Odgovori anketiranih domaćinstava na pitanja o namjeri povećanja ili smanjivanja zemljišnog poseda u neposrednoj budućnosti ukazuju da oko 80% domaćinstava ne pokazuju nameru ni da povećavaju, ni da smanjuju posed. A kad se radi o domaćinstvima koja nameravaju da promene veličinu poseda, proporcija onih koja imaju nameru da povećaju (oko 6%) ili da smanje (oko 5,5%) zemljišni posed gotovo je pod-

jednaka. Među onima koji nameravaju povećati zemljišni posed visoko je učešće višečlanih domaćinstava, dok je učešće jednočlanih i dvočlanih staračkih domaćinstava zanemarljivo. Obratno, u strukturi domaćinstava koja nameravaju smanjiti zemljišni posed oko 82% čine jednočlana i dvočlana staračka domaćinstva.

Karakterističan je slučaj gde se ne planira ni povećanje ni smanjenje zemljišnih površina u neposrednoj budućnosti. Težnja velikog broja domaćinstava da zadrže postojeće stanje zemljišnih površina može se objasniti, delimično, ograničenjem zemljišnog maksimuma, a delimično i ustaljenim navikama poljoprivrednih proizvođača koji najveću sigurnost vide u zemlji i koji često, iako nisu u mogućnosti, zbog starosti npr. da je intenzivno obrade, ne žele da je otuđe. Osim toga, kao što nije ispoljena težnja ka smanjenju, ne ispoljava se ni težnja ka uvećavanju zemljišnog poseda, što se može objasniti upravo činjenicom da se u velikom broju slučajeva radi o ostarjelima u domaćinstvima, koja su uz to svedena i na mali broj članova. Zato se i ne teži uvećanju zemljišnih površina, mada se u manjem broju slučajeva radi i o domaćinstvima koji imaju maksimum zemljišnog poseda, pa ona objektivno i ne mogu povećavati posed.

zemljišna površina prema broju parcela

Rezultati ankete ukazuju na postojanje znatnih razlika između domaćinstava različite veličine zemljišnog poseda i broja parcela. Najveća koncentracija domaćinstava (30,5% svih domaćinstava) nalazi se u grupi sa 2 parcele, zatim sa 1 parcelom (24,5%), dok je vrlo mala zastupljenost domaćinstava sa posedom izdvojenim u više od 8 ili 10 parcela (4,7%). Navedeni rezultati pokazatelj su relativno male rasepkanosti poseda ispitivanih gazdinstava.

Značajno je ukazati da su domaćinstva malog zemljišnog poseda (do 1 ha) distribuirana tako da je oko 75% zastupljeno u grupi sa po 1 parcelom, a 18,6% u grupi sa po 2 parcele. U grupi poseda 1–2 ha smanjuje se učešće domaćinstava sa 1 parcelom (56,5%), a povećava učešće domaćinstava sa 2 (29,6%), 3 parcele (9,3%) itd., ako se upoređenje izvodi u odnosu na prethodnu grupu zemljišnog poseda. Zakonito povećanje broja domaćinstava pri povećanju broja parcela date veličine zemljišnog poseda ispoljava se u svim grupama domaćinstava, s napomenom da se najveća frekvencija domaćinstava javlja u grupi sa 2 parcele.

Ako se posmatraju samo domaćinstva koja karakteriše i parcela, uočava se da se sa porastom veličine zemljišnog poseda smanjuje broj domaćinstava. Ovakva tendencija obeležena je sledećom regresionom jednačinom:

$$\hat{Y} = 47,88 - 5,5407X \quad (r = -0,81)$$

pri čemu se distribucija domaćinstava objašnjava sa oko 65% uticajem veličine zemljišnog poseda.

Kod kategorije domaćinstava sa 2 parcele uticaj veličine zemljišnog poseda na distribuciju domaćinstava determinisan je sledećom kvadratnom regresionom jednačinom:

$$\hat{Y} = 24,76 + 5,4781X - 0,7179X^2 \quad (R^2 = 0,14)$$

U grupama domaćinstava sa većim brojem parcela ispoljava se pozitivna regresija broja domaćinstava na veličinu zemljišnog poseda. Tako, u grupama sa po 3 parcele ta regresija determinisana je:

$$\hat{Y} = 2,14 + 7,1064X - 0,6127X^2 \quad (R^2 = 0,66)$$

Kod domaćinstava sa po 4 parcele regresija je sledećeg oblika:

$$\hat{Y} = 6,02 + 3,8438X \quad (r^2 = 0,63; r = 0,79)$$

Dijametralno suprotne tendencije distribucije domaćinstava pri porastu veličine poseda i pri datom broju parcela razumljive su ako se ima u vidu činjenica da se veća rascepanost poseda može očekivati u intervalima veće površine i obratno.

Od ukupnog broja ispitivanih domaćinstava učešće je domaćinstava sa 1 parcelom 24,5%; sa 2 parcele 30,5%; sa 3 parcele 17,4% i sa više od 3 parcele 27,6%.

Ukoliko se rascepanost zemljišnih površina analizira povezano sa kategorijama domaćinstava razvrstanim prema starosti članova domaćinstva, na osnovu vrednosti χ^2 - testa, konstatuje se postojanje statistički vrlo značajnih razlika u pogledu distribucije navedenih tipova domaćinstava. Tako je u strukturi domaćinstava koja poseduju 1 parcelu najveća zastupljenost jednočlanih (37,8%) i dvočlanih (20,7%) staračkih domaćinstava, dok je, primerice, u strukturi domaćinstava koja poseduju 4-7 parcela znatno veće učešće višečlanih domaćinstava (57,4%) a upoređenju sa jednočlanim staračkim (18,3%) ili dvočlanim (18,3%) staračkim domaćinstvima. Veći broj parcela kod višečlanih domaćinstava treba dovesti u vezu sa veličinom zemljišnog poseda, koja je znatno veća, pa prema tome i više podeljena, u odnosu na posed staračkih domaćinstava.

Može se zaključiti da, posmatrano u celini, ispitivana domaćinstva karakteriše mala rascepanost zemljišnih površina.

Poljoprivredna površina Vojvodine u razdoblju 1972-1982. pokazuje tendenciju blagog smanjivanja, dok u strukturi obradivih površina preovlađuju površine oranica i bašta.

Posmatrano prema sektoru vlasništva, u strukturi ukupnih obradivih površina Vojvodine u 1982. preovlađuju površine oranica i bašta, voćnjaka i vinograda individualnog sektora, dok su površine livada, pašnjaka, bara, trstika i ribnjaka preovlađujuće za društveni sektor.

U strukturi obradivih površina individualnog sektora Vojvodine dominiraju površine pod oranicama i baštama, sa oko 96%.

Prosečna oranična površina oranica i bašta neznatno se razlikuje od odgovarajuće ukupne površine.

Promena zemljišnog poseda u smislu njegovog povećanja karakteristična je za višečlana domaćinstva.

literatura

- Avsec, F.: Penzijsko osiguranje zemljoradnika i podruštvljavanje poljoprivrednog zemljišta, **Ekonomika poljoprivrede**, 1985, br. 1-2.
- Blagojević, O.: Posedovna struktura individualnih gazdinstava kao faktor mnogih društveno-ekonomskih fenomena, **Ekonomika poljoprivrede**, 1985, br. 1-2.
- Cvjetičanin, V.: Mješovita gospodarstva i seljaci-radnici u poslijeratnom periodu u radovima jugoslavenskih autora, **Sociologija sela**, broj 4, 1974.
- Puljiz, V.: Socijalno-ekonomske promjene, individualno gospodarstvo i poljoprivredna proizvodnja, **Ekonomika poljoprivrede**, 10-11, 1982.
- Starc, A.: Struktura individualnih poljoprivrednih gospodarstava (Prema popisu domaćinstava 1981. godine), **Ekonomika poljoprivrede**, 11-12, 1984.
- Stipetić, V.: Četrdeset godina poljoprivredne proizvodnje u socijalističkoj Jugoslaviji (1945-1984), **Ekonomika poljoprivrede**, 11-12, 1984.

Katarina Ćobanović

Đuro Kukić

Characteristics of Privately-owned Land Areas in the SAP Vojvodina

Summary

The article discusses some characteristics of privately-owned land in the Socialist Autonomous Province of Vojvodina. Starting from the fact that under present circumstances the privately-owned farm is still an important production unit, the paper emphasizes the need to analyze the type of land owned by such agricultural households, because the land is still one of the basic conditions of agricultural production.

The size of the farm is an important indicator of the differentiation of private farms in Yugoslavia. Thus it is necessary to analyze households according to the amount of land they own, because differences in the sizes of the farms can be a source of socio-economic differences.

The article shows some results of an analysis of private farms carried out in Vojvodina from the aspect of changes of area, characteristics of households that own different amounts of land and characteristics of farms from the aspect of the number of lots, with an accent on old-people's households.

The basic indicators about private farms were taken from statistical publication and also from the results of an enquiry into private farms in Vojvodina made in 1984. The results and conclusions obtained agree with those given in literature.

Характеристики земельных площадей индивидуальных хозяйств в АП Воеводине

Резюме

В настоящем труде обсуждаются некоторые отличительные свойства земельных площадей индивидуальных хозяйств в АК Воеводине.

Учитывая факт, что индивидуальное хозяйство в нынешних условиях продолжает и дальше быть важной производственной единицей, в настоящем труде подчеркивается необходимость проведения анализа земельных площадей соответствующих крестьянских домашних хозяйств, так как обрабатываемая площадь и дальше является одним из основных условий для сельскохозяйственного производства.

Размеры земельной площади в нынешних условиях производства являются значительным показателем расслоения — дифференциации индивидуальных хозяйств. В связи с этим, является императивная потребность проведения анализа домашних хозяйств в отношении их размеров т.е. величины земельной площади, которая может стать источником социо-экономических различий между индивидуальными хозяйствами.

В труде приводятся некоторые из результатов анализа индивидуальных хозяйств Воеводины касающиеся изменений в рамках земельных площадей, характеристиках домашних хозяйств различных размеров и характеристиках земельной площади в зависимости от числа участков.

Основные показатели индивидуальных хозяйств использованы на основе статистических публикаций и результатов проведенной анкеты о индивидуальных хозяйствах в Воеводине в 1984 году. Результаты и заключения в полном соответствии с используемой литературой.